

SUDETONĚMECKÁ STRANA

DODATKY II

MIROSLAV ŠEPTÁK

Oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek Národního archivu pečuje kromě jiného rovněž o archiválie vzniklé z činnosti zaniklých nebo existujících politických stran a hnutí. Činí tak bez ohledu na jejich ideovou a světonázorovou profilaci a skutečnost, zda jejich role pro vnitřní politiku byla pozitivní či spíše negativní. Dochované archiválie vzniklé z provenience Sudetoněmecké strany jsou dnes již zcela uspořádané. Vedle základního inventáře a dodatkového inventáře se podařilo v roce 2020 dokončit pořádání dodatkového inventáře II.

Sudetoněmecká strana (*Sudentendeutsche Partei, SdP*) původně založena pod názvem Sudetoněmecká vlastenecká fronta (*Sudentendeutsche Heimatfront, SHF*) 1. října 1933 vznikla s ambicí sdružit názorově rozdílné myšlenkové proudy na základě příslušnosti k německé menšině a vytvořit tak jednotnou politickou platformu zastupující všechny Němce v českých zemích. Klíčovými činiteli se stali představitelé elitářského spolku Kameradschaftsbund, který propagoval myšlenku zavedení stavovského státu.

Tvůrci a vedoucí představitelé prezentovali SHF ve smyslu zcela nového subjektu nezatíženého vazbami na minulou sudetoněmeckou politiku. Především v počáteční fázi tvořili členskou základnu představitelů Německé nacionální strany (*Deutsche Nationalpartei*) a Německé nacionálně socialistické dělnické strany (*Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei*), tedy v roce 1933 československými úřady zakázaných stran. SHF veřejně proklamovala kladný vztah k Československu a k československé demokracii. Zároveň navázala styky s politickou elitou, aby ji přesvědčila o pozitivních cílech svého programu. Kooperace s německým Svazem zemědělců (*Bund der Landwirte*) a kontakty k československým agrárníkům ji v průběhu roku 1933 několikrát zachránily před postavením mimo zákon a současně umožnily etablování na československé politické scéně.¹

---

1 K dějinám Sudetoněmecké strany existuje nepřehledné množství literatury. Z nejdůležitějších titulů bez nároku na úplnost srov. Foustka, Radim: Konrád Henlein. Neoficiální historie jeho strany. Praha 1937; Kvaček, Robert: K historii Henleinovy Sudetoněmecké strany. Dějepis ve škole. Časopis pro dějepis ústavu ČSR a SSSR 4, 1957, č. 5, s. 193–200, č. 6, s. 241–248; týž: Proměna Henleinovy

Nesporný mezník ve vývoji strany představovaly parlamentní volby v květnu 1935. Počátkem roku zahájilo hnutí rozhovory s ostatními německými politickými stranami ve snaze utvořit společný volební blok. Navenek tím ukázalo ochotu pracovat na bázi aktivismu a demonstrovalo připravenost k vytvoření německého národního společenství. Jednání hnutí zdaleka nevycházelo z pozitivní motivace. Připravované volební uskupení nebylo zamýšleno jako spolek rovnoprávných, volně kooperujících subjektů. SHF v něm více či méně otevřenou formou nárokovala vedoucí roli. Pomocí bloku chtěla oslabit konkurenční strany zesílením vnitřních frakčních bojů, které by vedly k odchodu jednotlivců nebo v lepším případě celých skupin pod křídla hnutí. Mnozí potencionální partneři nejevili přirozeně o podobná dobrodružství zájem, a tak nabídnutou ruku ke spolupráci odmítli z oprávněných obav před dramatickým omezením vlastního manévrovacího prostoru.²

Nejintenzivněji jednala SHF s představiteli Svazu zemědělců, rozhovory ale nakonec v únoru 1935 uvízly ve slepé uličce. Největší úskalí předvolebního období pro SHF spočívalo v otázce, zda bude vůbec připuštěna do boje o parlamentní mandáty. Hnutí chtělo zvítězit doslova za každou cenu a všemi dostupnými prostředky, včetně vyvolávání násilností. Ministr zahraničí Edvard Beneš spolu s československou a německou sociální demokracií nehodlal chování v rozporu s demokratickou politickou kulturou přihlížet se založenými rukama a prosazoval postavení SHF mimo zákon. Pro uvedený krok existovaly také právní důvody; platná legislativa neumožňovala hnutím účast ve volbách.

strany. In: Bez démonů minulosti. Česko-německé vztahy v osudových okamžicích společné minulosti, ed. Karel Richter. Praha 2003, s. 65–73; Cesar, Jaroslav – Černý, Bohumil: Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938, 2. díl (1930–1938). Praha 1962; Novák, Otto: Henleinovci proti Československu. Z historie sudetoněmeckého fašismu v letech 1933–1938. Praha 1987; Kural, Václav: Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938). Praha 1993; Gebel, Ralf: „Heim ins Reich!“. Konrad Heinlein und Reichsgau Sudetenland 1938–1945. München 1999; český překlad: Gebel, Ralf: „Domů do říše“. Konrad Henlein a Říšská župa Sudety (1938–1945). Praha 2018; Zimmermann, Volker: Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945). Praha 2001; Marek, Pavel: Sudetoněmecká strana. In: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu, 1. díl 1861–1938, ed. Jiří Malíř – Pavel Marek. Brno 2005, s. 893–912; Brügel, Johann Wolfgang: Češi a Němci 1918–1938. Praha 2006; Beran, Ladislav Josef: Odepřená integrace. Systémová analýza sudetoněmecké politiky v Československé republice 1918–1938. Praha 2009; Brandes, Detlef: Sudetští Němci v krizovém roce 1938. Praha 2012; Majewski, Piotr M.: Sudetští Němci 1848–1948. Dějiny jednoho nacionalismu. Brno 2014, s. 305–375. Nejnověji k problematice Zvánovec, Mikuláš: Die SdP im Parlament. Eine Kollektivbiographie der Mitglieder des parlamentarischen Klubs der Sudetendeutschen und der Karpatendeutschen Partei. Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder, Band 57, 2017, Nr. 2, s. 394–429.

- 2 Cesar, J. – Černý, B.: Politika, s. 271–274; Novák, O.: Henleinovci, s. 51–65; Majewski, P.: Němci, s. 323–324. Na jedné listině se Sudetoněmeckou vlasteneckou frontou kandidovala Karpatoněmecká strana (*Karpatendeutsche Partei*) a Německé pracovní a hospodářské společenství (*Deutsche Arbeits- und Wirtschaftsgemeinschaft*).

Jediný důsledek diskusí o postavení SHF mimo zákon spočíval v přejmenování hnutí na Sudetoněmeckou stranu.³ SdP nepředložila zcela vědomě žádný ucelený předvolební program, namísto toho vsadila na jednoduchá a demagogická hesla, což jí umožnilo oslovit co nejširší počet sympatizantů. Předseda strany Konrad Henlein pojal volby jako plebiscit německého národa mezi stranickým partikularismem a národním společenstvím. Ten, kdo zvolil první možnost, podporoval nefunkční, málo akceschopnou parlamentní demokracii a byl buď nepřítel, anebo zrádcem národa. O výsledku hlasování proto nemohlo být ani nejmenších pochyb v duchu hesla „Jeden národ, jedna vůle, jeden cíl.“⁴

SdP zvítězila v květnu 1935 jak ve volbách do Poslanecké sněmovny, tak do Senátu, když obdrželi celkem 1 249 530 hlasů (15,2 % hlasů), tj. zhruba o 73 000 víc než v případě nejbližšího pronásledovatele – Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu. Pro SdP hlasovalo v Čechách 918 433 (21,5%) na Moravě a ve Slezsku 302 006 (14,9 %) voličů. Euforii z volebního triumfu o víc než šest procentních bodů v českých zemích poněkud zmírnil nepřesvědčivý výsledek spojence SdP na Slovensku Karpatoněmecké strany v podobě zisku 27 558 (1,7%) hlasů a očekávaný propad na Podkarpatské Rusi, kde straně projevilo důvěru pouhých 1 533 (0,5 %) voličů.⁵

Po volbách SdP působila proklamativně jako konstruktivní opoziční subjekt, ve skutečnosti systematicky pracovala na internacionalizaci otázky sudetských Němců, přičemž o československé národnostní politice záměrně podávala demagogické a zkreslené informace. V pohraničních oblastech stupňovala propagandistickou činnost; podařilo se jí podmanit řadu zájmových organizací, přičemž v druhé polovině roku 1938 měla v této oblasti takřka výhradní postavení.

Rostoucí afinitu německého elektorátu k SdP dokládá i výsledek komunálních voleb z května téhož roku, kdy strana obdržela v pohraničních oblastech 85–93% odevzdaných hlasů. V dramatických událostech na jaře a v létě 1938 aktivně plnila pokyny nacistického Německa a významnou mírou přispěla k likvidaci československé demokracie. Po zaboru pohraničních území byla včleněna na základě rozkazu Rudolfa Hesse 5. listopadu 1938 do Národně-socialistické německé dělnické strany.⁶

3 Stalo se tak 30. dubna 1935.

4 NA, fond Prezidium Ministerstva vnitra, sign. 225-918-2, zpráva Prezidia ministerstva vnitra Prezidiu zemského úřadu č. j. 7356 pr., 2. dubna 1935.

5 K parlamentním volbám v květnu 1935 z pohledu volební strategie SdP srov. Šepták, Miroslav: Sudetoněmecká strana a parlamentní volby v květnu 1935, in: Češi a Němci v meziválečném Československu, ed. Jaromír Tauchen – Karel Schelle. Ostrava 2013, s. 261–270; Zimmermann, Marco: Die Wahlkampagne der Sudetendeutschen Partei 1935. Střed/Centre. Časopis pro mezinárodní studia Střední Evropy 19. a 20. století 6, 2014, č. 1, s. 94–126.

6 Gebel, R: Domů, s. 105–106.

Vývoj, dějiny a význam fondu

O vývoji spisové služby u SdP nejsou k dispozici dosud žádné informace. Nepodařilo se najít ani náznaky spisového řádu se spisovým a skartačním plánem. Lze tedy konstatovat, že významná a z hlediska archivářova řemesla velmi zajímavá kapitola předarchivní péče zůstane i nadále neobjasněna. Spisy SdP byly v období protektorátu uloženy v župním archivu NSDAP v Liberci. V prosinci 1958 vytvořil pracovník Státního ústředního archivu v Praze (SÚA) František Štěpán první inventář k Sudetoněmecké straně. Archivní materiál byl vytríděn při pořádání a inventarizaci ze sbírky „Dokumentace“.⁷ Fond obsahoval celkem 32 kartonů spisového materiálu a 14 pomocných a evidenčních knih.

V roce 1959 převzal SÚA část archivního fondu Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei⁸ od Studijního ústavu Ministerstva vnitra, o rok později předal Ústav dějin Komunistické strany Československa další dokumentaci, celkem 236 krabic a 9 fasciklů k SdP výměnou za materiály k dějinám dělnického hnutí.⁹ Uvedené skutečnosti si v letech 1961–1962 vyžádaly přemanipulování celého fondu a vytvoření nového podrobnějšího inventáře péčí Václava Sýkory. Původně zpracované archiválie byly z velké části včleněny do nové archivní pomůcky. Nově fond obsahoval celkem 83 kartonů.¹⁰ U příležitosti zpracování archivního materiálu proběhla zároveň vnitřní skartace multiplicitních dokumentů, zejména oběžníků. Delimitace z dalších fondů (například Německé spolky) se v roce 1976 stala impulsem pro zpracování dodatkového inventáře. Tohoto úkolu se zhostila tehdejší archivářka Státního ústředního archivu Raisa Machatková.¹¹

Fond SdP zaznamenal rovněž úbytky. V roce 1978 SÚA předal Okresnímu archivu v Trutnově knihu Odborového svazu německých dělníků, hornické skupiny v Bernarticích z let 1923–1925¹² a Státnímu oblastnímu archivu v Praze jeden šanon úřadu Oberlandrat Praha¹³.

---

7 NA, fond Archivní registratura (AR), Státní ústřední archiv v Praze (SÚA) 1955–1967, inv. č. 50, sign. 355.1, kart. 117, č. j. SÚAr 4475/20-87, Záznam pro domo, 30. prosince 1957. Za pomoc při hledání materiálů ve fondu Archivní registratura děkuji Mgr. Rudolfu Kaďorkovi.

8 NA, AR, SÚA, 1955–1967, inv. č. 50, sign. 355.1, kart. 117, č. j. SÚAr 0522/20-1959, 15. dubna 1959.

9 NA, AR, SÚA, 1955–1967, inv. č. 50, sign. 355.1, kart. 117, bez č. j, předávací protokol, bez data; č. j. SÚAr 832/20/62, poznámka pro domo 19. března 1963.

10 NA, AR, SÚA, 1955–1967, inv. č. 50, sign. 355.1, kart. 117, č. j. SÚAr 1720/20-63, poznámka pro Archivní správu 26. června 1963.

11 NA, AR, SÚA, 1955–1967, inv. č. 50, sign. 355.1, kart. 117, č. j. SÚAr 3303/30-1976, záznam pro domo 15. listopadu 1976.

12 NA, AR, SÚA 1976–1980, inv. č. 78, sign. 361, kart. 91, č. j. SÚAr 1911/34-78, dopis Václava Sýkory Okresnímu archivu v Trutnově, červen 1978.

13 NA, AR, SÚA 1976–1980, č. j. SÚAr 1917/30-78, Dopis Václava Sýkory Státnímu oblastnímu archivu v Praze, červen 1978.

Dílčí inventář Sudetoněmecká strana – ústředna Cheb, úřadovny Aš a Praha – dodatky II. má celkem 38 kartonů a 104 inventárních čísel o rozsahu 4,56 běžných metrů. Předání dokumentů do péče Národního archivu doprovázely následující peripetie. Vlastní spisový materiál dílčího inventáře SdP – dodatky II., týkající se zejména aktivit Sudetoněmeckého dobrovolnického sboru (*Sudentendeutsche Freikorps, SFK*)¹⁴, je tvořen delimitací archiválií ze Státního oblastního archivu v Litoměřicích.¹⁵ V roce 1982 předalo Federální ministerstvo vnitra 21 poloprázdných kartonů neuspořádaného materiálu vztahujícího se k SdP, původně vypůjčeného v květnu 1965 ze Státního oblastního archivu v Litoměřicích.¹⁶ O rok později převzal SÚA osm složek tiskovin ze stejného archivu, z nichž šest zařadil do fondu SdP.¹⁷ Další přírůstek pochází rovněž z delimitace od Státního oblastního archivu v Litoměřicích. V roce 1987 obohatila fond jedna složka o činnosti SFK.¹⁸

V únoru 1998 došlo k přemístění fondů z Loretánské ulice do archivního areálu na pražský Chodovec. Nové prostory splňují přísná kritéria k trvalému uložení archivního materiálu, aniž by docházelo k jeho fyzické degradaci. Současně pracovníci Národního archivu provedli dezinfekci fondu, přičemž vyňali fotografie z důvodu možného poškození.¹⁹ Poslední přírůstek do fondu byl zpracován koncem roku 2020. Jednalo se o dokumenty vztahující se k tiskovému zpravodajství strany (SWK – tisková služba pro sociální, hospodářské a kulturní otázky; Sudetoněmecké tiskové dopisy).

Z původního množství 21 kartonů narostl počet kartonů na 38. Na základě posouzení obsahu a s ohledem na dobu vzniku budou zbylé archiválie delimitovány do fondu Národně socialistická strana dělnická – spojovací ústředna říšského protektora, Praha (NAD č. 924).

Dílčí část fondu Sudetoněmecká strana – ústředna Cheb, úřadovny Aš a Praha – dodatky II. umožňuje nahlédnout do historie vyšších ale také nižších organizačních složek strany. Unikátní součástí fondu jsou torzovitě dochované

14 Materiály o činnosti Sudentendeutsche Freikorps jsou dnes uloženy ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém ústavu v Praze (NAD č. 1776).

15 NA, AR, SÚA, 1976–1980, inv. č. 63, sign. 311, kart. 23, Dopis Státního oblastního archivu v Litoměřicích Státnímu ústřednímu archivu, 4. prosince 1978; Dopis Státního oblastního archivu v Litoměřicích Státnímu ústřednímu archivu, 27. února 1980.

16 NA, AR, SÚA, 1981–1985, inv. č. 84, sign. 361, kart. 143, bez č. j., Protokol o předání dodatků k fondu Sudentendeutsche Freikorps, 9. března 1982.

17 NA, AR, SÚA, 1981–1985, inv. č. 84, sign. 361, kart. 142, č. j., 2738/60-1983, Státní ústřední archiv Oblastnímu archivu v Litoměřicích, 3. října 1983.

18 NA, AR, Přírůstková kniha, číslo přírůstku 4512, záznam z 19. února 1987.

19 Záznam o dezinfekci fondu č. NAD: 503 z roku 1999.

kmenové listy s fotografiemi okresních funkcionářů při Ústředně SdP v Chebu. Propagační materiály pro komunální a parlamentní volby z května 1935 podávají důkaz o snaze strany oslovit speciálními letáky jednotlivé socioekonomické skupiny elektorátu (například dělnictvo, sedláci apod.). Dochovaná korespondence nižších organizačních složek strany přibližuje každodenní stranickou práci obvodních organizací v československém pohraničí. Zajímavý vhled do percepce psaní československého i zahraničního tisku poskytuje dochovaná kompletní řada Sudetoněmeckých tiskových dopisů (*Sudetendeutsche Presse Briefe*), která, ač vydávaná soukromým nakladatelem a členem SdP, byla určena jako zdroj informací o způsobu psaní tisku a sloužila jak pro ústředí v Chebu, tak pro jednotlivé úřadovny a obvodní organizace strany.

Důležitou součástí fondu jsou pokyny a instrukce, situační zprávy o početním stavu, pohybu, materiálních a lidských ztrátách jednotlivých bojových skupin SFK v období od září do října 1938 včetně deníku jednotky Freikorps Konrad Henlein. Dochovaná korespondence poslance za SdP Wolfganga Richtera²⁰ poskytuje vhled do rutinní práce zákonodárce v druhé polovině třicátých let. Dokumenty ve fondu jsou psány v češtině a němčině, přičemž německy psané texty převažují.

Komplementární fondy

Dílčí inventář Sudetoněmecká strana – dodatky II. navazuje věcně na fond Sudetoněmecká strana (základní inventář) a Sudetoněmecká strana (dodatkový inventář). K činnosti Sudetoněmecké strany lze nalézt informace v několika desítkách fondů roztroušených po celém území České republiky. Z fondů uložených v Národním archivu se jedná kromě jiného o fond Policejní ředitelství Praha II. – prezidium; Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, Zpravodajská ústředna při Policejním ředitelství Praha; Zemský úřad Praha – prezidium, Prezidium Ministerstva vnitra I.; Zemské četnické velitelství Praha; Ministerstvo spravedlnosti; Ministerstvo vnitra; Volební soud.

Zajímavé informace obsahují, s ohledem na kontakty politiků SdP s československou politickou elitou, rovněž materiály uchovávané v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd České republiky. V důsledku působení SdP v československém parlamentu by neměl být opomenut ani Archiv Poslanecké sněmovny. Další materiály k vybrané problematice jsou uloženy v Archivu Kanceláře prezidenta republiky.

Činnost některých funkcionářů a členů SdP zkoumaly po 2. světové válce mimořádné lidové soudy, jejichž dokumentaci lze nalézt v územně příslušných státních oblastních archivech a v podřízených státních okresních archivech (prezidiální spisy okresních úřadů ležících v pohraničním území).

---

20 Wolfgang Richter (1901–1958), 1935–1938 poslanec Národního shromáždění za Sudetoněmeckou stranu, místopředseda poslaneckého klubu SdP. 1938–1943 člen Říšského sněmu.

Nemalý význam pro zkoumání dějin SdP mají dosud badateli málo využitě, nevydané dokumenty zahraniční provenience. Vzhledem k historickým souvislostem se jedná zejména o archiválie rakouského a německého původu, neboť oba sousední státy politiku SdP v Československu bedlivě sledovaly. V Rakouském státním archivu stojí za pozornost dosud nevydaná rozsáhlá korespondence vyslance v Praze Ferdinanda Marka. Rakouský diplomat disponoval širokou sítí důvěrníků a kontaktů rozmanité ideové a politické profilace, čímž získával o vnitřním vývoji Československa mnohdy originální informace. V Politickém archivu Zahraničního úřadu v Berlíně lze nalézt nepřeborné množství materiálů z provenience německých diplomatů (především fondy Politische Abteilung II.; Gesandtschaft Prag).

Navzdory svému skromnému rozsahu by studium inventarizovaných dokumentů mohlo pomoci prohloubit znalosti o činnosti politického subjektu, jehož odcizená politická kultura přispěla k destabilizaci československé parlamentní demokracie a následně k zániku samotné první československé republiky.